

Komunistima ništa nije bilo sveto

KOMUNISTIČKO OBEŠČAŠĆENJE CRKVE NA ŠIROKOM BRIJEGU

Oštetili su je, obeščastili, ali ona je ostala dok je njih zameo vjetar

► Piše: fra Ante Marić

Široki se Brijeg zbog svoga strateškog položaja zadnjih mjeseci Drugog svjetskog rata našao na samoj bojišnici. Vele, naime, da je stožer Wehrmachta zapovjedio obranu doline rijeke Neretve u području Hercegovine kako bi s juga prema sjeveru (Ploče – Mostar – Sarajevo) osigurao povlačenje svojih trupa s južne bojišnice. Stoga su branjene važne im strateške točke – Nevesinje s istoka i Široki Brijeg sa zapada. Partizani, potpomognuti saveznicima iz zraka, prišli su Širokom Brijegu već krajem listopada 1944. Bitke za Široki Brijeg započele su na svetkovinu Svih svetih 1944. Budući da su se na Širokom Brijegu nalazili samostan, crkva, gimnazija i konvikt, u ratnom su se vrtlogu našli i fratri. Postoje naznake da je ondašnji provincijal fra Leo Petrović pokušavao i pismenim putem izmoliti da se ti vjerski, kulturni i povijesni objekti poštede, da ostanu izvan bojnih djelovanja. Kako je povijest pokazala, svi ti naponi bijahu bezuspješni.

Već na samom početku rata Talijani su okupirali Široki Brijeg, za-

uzeli prostorije konvikta za vanjske đake i time ometali nesmetano odvijanje nastave u gimnaziji. Nakon kapitulacije Italije te su pozicije zauzeli Nijemci, a 1944. zgrade konvikta i gimnazije pretvoriše u lazaret. Crta obrane Širokog Brijega protezala se preko Bakamuše, Burića brijega na zapad i Šuškova brijega na istok. Zbog ratnih djelovanja ni škola više nije mogla raditi nesmetano. Životno ugroženi, učenici su odlazili svojim kućama. Fratri su im zadavali gradivo koje su učili kod kuće, a na Široki bi Brijeg dolazili polagati kad su to dopuštale prilike. Krvav je bio završetak rata na Širokom Brijegu. Partizani su zauzeli Široki Brijeg u onom trenutku kad je zapovjedbena da se on više ne brani i da se vojska povuče ili preda. Vojska se povlačila prema Mostaru, a oni koji su se predali, osim nekolicine njih, bili su okrutno likvidirani.¹ Iz mržnje prema vjeri, *in odium fidei*, u toj su vojnoj najezdi likvidirani i širokobriješki fratri. Pravdajući svoj zločinački čin, partizani su kasnije izmišljali da su fratri bili naoružani i da se iz sa-

mostana i crkve, posebno s crkvenih zvonika, na njih pucalo.²

Nakon što su ih ubili, fratre su spalili i zatrpali u ratnom skloništu u samostanskom vrtu, a potom devastirali fratarske objekte i opljačkali imovinu. To je bila duga i temeljita devastacija i pljačkanje koje je završilo tek u proljeće 1947. Spaljeno je sve: knjižnica, arhivi, matice, a gimnazijske su zbirke, godinama brižno njegovane i bogate, uništene. Išlo se tako daleko da je otučen i natpis ponad samostanskih vrata iz vremena utemeljenja samostana 1846. Nikad više nisu dopustili da oživi jedna od najjačih gimnazija na jugoistoku Europe.

Najljepši objekt, iako svojom grandioznošću i ljepotom nimalo ne zaostaju ni objekti gimnazije i konvikta, bijaše širokobriješka crkva. Temeljni joj kamen 20. lipnja 1905. polaže slavni hercegovački franjevac biskup fra Paškal Buconjić. Njezin graditelj bijaše otac sirotinje fra Didak Buntić. Zasjele na hercegovačkom Sionu, na mjestu stare (iz 1846.) crkve, mamila je Široki Brijeg i cijelu

¹ O tome svjedoči gotovo stotinu ratnih stratišta na području Širokog Brijega. Već su ekshumirana tri u Dubravi na području Knešpolja. Ekshumiranje se nastavlja.

² Čak su govorili i o polijevanju vrelim uljem s prozora samostana i s »bedema«. Prvi javni glas protiv tih laži dižu katolički biskupi na zasjedanju BK u Zagrebu 20. rujna 1945.: »Tako su npr. u Franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu pobijeni bez ikakvog sudskog postupka svi franjevci koji su se tamo nalazili, njih 28 na broju, premda nitko od njih nije uzeo ni puške u ruke, a kamoli se borio protiv narodno oslobodilačke vojske kako ih se lažno optuživalo i premda su gotovo svi bili poznati kao protivnici fašističke ideologije.«

Ostatci crkvenog posuđa koje su komunisti uništili i arhitektonska skica širokobriješke crkve kojoj su ucrtavali zvijezde petokrake

Hercegovinu da joj se uspnu. Posvećena je Uznesenju Blažene Djevice Marije. Građena prema nacrtu ing. Maxa Maksimilijana Davida kamena pjesma sklada i jednostavnosti ne bijaše miljenicom austrougarskih vlasti. Stoga se njezina gradnja i oteгла, može se reći, do naših dana (zvonici joj još nisu dovršeni). Crkva je građena u stilu trobrodskih ranokršćanskih bazilika, s dva zvonika u pročelnom zidu i naglašenom apsidom te bočnim lađama koje završavaju u plitkim nišama (kapelama). Statiku joj nosi snažno stupovlje što drži svod središnje lađe i presvode bočnih. Cijela je građevina izvedena od kamena iskopana na Širokom Brijegu dok je presvod srednje lađe, prema nacrtima Podhorskog, 30-ih godina 20. st. urađen betonom. Graditelji joj samo s početka bijahu talijanski majstori, a poslije domaći.

Začudena, navikla na skromnost ljudi i molitelje, crkva je istrpjela godine Prvoga svjetskog rata kad su je nasilno i s ponižavanjem pretvorili u konjušnicu. I kad se činilo da su strahote zauvijek prošle, širokobriješka

je crkva doživjela pravi izljev mržnje i vandalizma. Postala je metom zračnih i topničkih napada saveznika i partizanskih topničkih baterija pod zapovijedanjem Petra Drapšina. Fratři su izbrojili 297 udara granata i gelera koji su iznakazili njezina pročelja. Jedno pismo strojopisano u Zagrebu 11. studenoga 1945. zbraja fratarske žrtve i štete koje su partizani počinili na Širokom Brijegu te veli: »U gimnazije srednji dio izgario, ostali dijelovi oštećeni iz zraka, možda bi se nešto dalo popraviti, cr-

kva srednje oštećena (...) crkva oštećena iz zraka...«³

Njezini su oltari obeščašćeni, kipovi iznakaženi, malom Gospinom kipu pilane su ruke. Narod Širokog Brijega priča da su se nakon ulaska partizana u samostan događale čudne stvari. Naime, da su mnogi noću ili u zoru vidjeli kako oko crkve, samostana i perivojem Širokog Brijega hodi žena u bjelini. Partizani su u crkvi pravili pijanke i druge razvratnosti. Pili su iz crkvenog posuđa i igrali svoje kolo. Širokobriježani pripovijedaju da su jedne noći polovicom veljače svi pobjegli s Brijega i iz crkve niz Grabovinu u Široki Brijeg. Puni straha i bez daha pričali su o ženi u bijelom koju su odjednom vidjeli na oltaru. Te iste večeri su ljudi iz Širokog Brijega i okolice vidjeli velik stup svjetlosti koji je od crkve završavao u nebesima. Prvo su pomislili da opet gore crkva i samostan, no požara nije bilo.

Riznica širokobriješkog samostana čuva obeščašćeno crkveno posuđe: kaleže, monstrance, pikside za sv. ulje i hostije, ciborije starih hercegovačkih i bosanskih zlatara iz 19. sto-

Uništena pokaznica

³ Pismo taksativno navodi fratarske žrtve i materijalne štete Provincije. U potpisu su rukom ispisani inicijali: P. N. (možda fra Pio Nuić, m. o.)

ljeća. Od mnogih su očuvane samo čaše ili tek držači, stalci. Mnoge su čaše, vrlo lijepe i vrijedne, deformirane rukama ili nasilno oštećene. Na vrijednim pločama pročelja bazilike, koje je za nacrt crkve slikao arhitekt David, zvonnicima su dodane zvijezde petokrake. Pogledaju li se danas ti ostatci vandalskoga čina, tek možemo naslutiti kolika je bila ta mržnja prema vjerskom i svetom. Mnogi su vrijedni primjerci monstranci i kaleža iz 17., 18. i 19. stoljeća brutalno oštećeni i paljeni. Uređujući riznicu, fratri su kaleže obnovili kako bi ponovno zasjali u svom izvornom umjetničkom sjaju i svetosti.

Vitraji su prava vrijednost širokobriješke crkve. U crkvu su stavljene s početka 20. stoljeća. Radionica Dedić-Koch-Marinković u Zagrebu, koja ih je izradila, bijaše u to vrijeme jedna od poznatijih u Europi. Bombardiranjem, granatiranjem te nasilnim ponašanjem mnogi su oštećeni. Fratri su, čim im se za to pružila prigoda, pristupili njihovoj obnovi o čemu svjedoči proračun koji je 25. kolovoza 1948. uradila Prva umjetnička staklarija, stakloslikarija i mozaik atelijer Ivan Marinković u Zagrebu što znači da je ponovno angažirana radionica koja ih je i izradila.

Čvrsto zdanje širokobriješke crkve izdržalo je vandalizam partizanskih osvajača i ubojica. Puk je odmah počeo dolaziti svome Brijegu. Znali su da su tu njihovi fratri i da ih nikakva mržnja ne može ubiti. Njihova je crkva, onako išarana granatama mržnje i obeščaćena, dijelila sudbinu svojih vjernika. Nije bilo obitelji koju Bleiburg i Križni put nije ucivilio. Klekli su pred svoju nebesku Majku u svojoj crkvi i molili za snagu. Bog ju je dao. ✍

Fratri protjerani iz općine Široki Brijeg

Večeras sam čuo žalosnu vijest. Svi fratri sa Širokog Brijega i iz ostalih župa te općine (Mostarski Gradac, Crnač, Izbično, Kočerin, Rasno te Ledinac – tu je svjetovni svećenik don Ante Čule) morali su napustiti svoje stanove i preseliti se u Mostar. Smjeli su samo uzeti osobne stvari i u roku 6 sati sve napustiti. Čitava širokobriješka (lištička) općina ostala je bez ijednog svećenika. Svijet strašno smućen. Zaista je ovaj kraj postao prava općina (dolina) suza. Ja sam u Ljutom Docu. Moj tadašnji susjed bio je fra Srećko Granić, župnik u Posuškom Gracu.

Matične knjige na lomači

Predvečer dolazi Matiša Kutle Čolić iz Mokroga – Pribinovića, zvaní Doktor. (On je s uspjehom liječio konje, odatle »doktor«.) Ostaje kod mene na konaku. Dogovorili smo se da kaže, ako noćas tkogod od vlasti dođe, da mi je ujak. Razgovarali smo do kasno u noć. Njegova kuća nije daleko od širokobriješkog samostana. Priča mi kako je prije tri dana bio pred samostanom na Širokom Brijegu. Želio je vidjeti što je u samostanu i u crkvi. Kad je došao tamo, vidio je jednog naoružanog vojnika koji drži stražu pred crkvom i samostanskim ulazom. Druga su dva vojnika palili knjige pred samostanom. Ova su dva vojnika drvenim kolcima miješali gomilu knjiga i tako raspirivali vatru dok je drugih nekoliko vojnika iznosilo knjige iz samostana i bacalo ih u ražarenu gomilu. Vidio je kako su iznijeli matice (župne matične knjige), i stare i novije, i sve ih naložili i spalili. Kad ga je stražar pitao što hoće i što traži, on mu je odgovorio da želi u groblju podići spomenik svojim roditeljima pa je došao da izvadi točne podatke iz matica o rođenju i smrti roditelja. Stražar ga je uputio nazad i rekao da u ovom manastiru nema više popova. Htio je, kad se vraćao nazad, proći pokraj »bunkera« (skloništa od aviona u koje su o padu Širokoga Brijega partizani bacili dvanaesticu fratara i pobili ih u bunkeru zapaljivim bombama). Tu je grobnicu narod zvao i zove je jednostavno »bunker«, ali je vojska nagalamila na njega i dopustila mu da ide samo cestom. Matiša se boji da vojska ne odnese kosti dvanaestorice mučenika iz bunkera. Prema njegovu mišljenju to bi bilo strašno, jer će doći vrijeme – on to tvrdi iz dna duše – da će te kosti biti, i da su već, mučeničke moći (relikvije). Veli dalje da mu je dobro poznato mjesto one šestorice fratara koji su sjeverozapadno od crkve u Mostarskom Gracu pobijeni i tu zatrpani. On veli da svakom pouzdanom čovjeku priča o mjestu gdje su moći te šestorice tako da se, kad dođe vrijeme, zna gdje su mučeničke kosti. Dalje priča da ga vrlo interesira gdje su kosti onih četrnaest fratara koji su u padu Širokoga Brijega odvedeni u pravcu Posušja i tamo pobijeni. Duboko je uvjeren da će se jedanput saznati i za te moći. On je došao da se ispovjedi i da »sliša« ranu misu jer Bog zna kako će ovo sve svršiti. Njegova odanost vjeri i svećenicima toliko me je učvrstila da sam žalio što nisam bio dostojan s tolikom braćom dijeliti mučeničku smrt. Možda me i ta čast zapadne!

Odlomak iz knjige fra Jerke Karačića *Uspomene iz doba mučeništva* koja uskoro izlazi iz tiska u izdanju Vicepostulature.